FERDINAND DE SAUSSURE, *Curs de lingvistică generală. Publicat de Charles Bally şi Albert Sechehaye, în colaborare cu Albert Riedlinger*. Ediţie critică de Tullio De Mauro. Traducere şi cuvânt înainte de Irina Izverna Tarabac, Iaşi, Editura Polirom, 1998

Apariţia versiunii româneşti a *Cursului de lingvistică generală* marchează un eveniment cultural deosebit, constituind o recuperare extrem de tardivă a gândirii/doctrinei celebrului Ferdinand de Saussure (1857 – 1913). Această întârziere de opt decenii este cu atât mai regretabilă, cu cât cititorul de limba română a fost aproape lipsit de accesul direct la „cheia de boltă”[1] nu doar a lingvisticii moderne, ci şi a tot ceea ce a însemnat sursa paradigmei structuraliste şi poststructuraliste în ştiinţele umane, originalul, în franceză, fiind extrem de rar, disponibil într-un singur exemplar la unele biblioteci universitare din ţară. În timp ce în alte medii şi spaţii culturale există o îndelungă familiarizare cu această operă de excepţie – numai despre repercusiunile acestei cărţi s-au scris volume întregi, iar revista „Cahiers Ferdinand de Saussure” apare de mai multe decenii la Geneva –, noi abia urmează să ne-o însuşim în adevăratele ei dimensiuni şi să-i descifrăm sensurile autentice, fiind obligaţi, ca în atâtea alte cazuri, să parcurgem traseul invers, asumându-ne şi tot ceea ce a generat ea. Prin urmare, credem că orice comentariu al *Cursului* făcut astăzi ar trebui să pornească de la impactul pe care l-a produs apariţia sa la momentul respectiv.

Se ştie, *Cursul* constituie sorgintea reflecţiilor moderne asupra limbajului: „nimeni în lingvistica actuală nu poate afirma că nu îi datorează ceva lui F. de Saussure”[2]. Fireşte, unele dintre ideile expuse în *Curs* sunt „vechi”, fiind remarcate încă în antichitate şi evul mediu, însă F. de Saussure are meritul excepţional de a le explicita, de a le formula cu precizie şi a le integra într-un sistem riguros şi unitar. De aceea, *Cursul* său nu e doar un punct de pornire, ci şi un punct de sosire, de întâlnire a tezelor şi intuiţiilor anterioare, reprezentând prin aceasta un moment esenţial în istoria gândirii lingvistice. Traducerea operei fundamentale a lui Saussure în foarte multe limbi, valorizarea gândirii sale în diverse orientări ale lingvisticii, confruntarea frecventă cu poziţiile saussuriene a esteticienilor, semioticienilor sau filozofilor justifică pe deplin opinia specialiştilor că avem de-a face cu cea mai celebră carte de lingvistică din toate timpurile şi cu cea mai discutată carte din secolul XX.

Cert este că datorită operei lui F. de Saussure limbajul a impregnat problematica ştiinţelor umaniste şi a filozofiei din secolul XX. Afirmaţia lui L. Wittgenstein – „limitele limbii mele sunt limitele lumii mele” – constata o stare de lucruri deja evidentă la vremea respectivă. După ce impulsionase apariţia structuralismului occidental în anii ’30, lingvistica iniţiată de Saussure va inspira ideea unui discurs modernizator, mai ales în Franţa deceniului 6, oferind modelul conceptual şi instrumentarul metodologic unor discipline adiacente, denumite ulterior „ştiinţe ale semnului”. Astfel, antropologia lui C. Lévi-Strauss, poetica narativă şi teoriile lui J. Lacan, M. Foucault şi J. Derrida vor utiliza nu doar conceptele de *semn, semnificat* şi *semnificant*, ci vor descrie faptele în cadrul unor structuri, asumând-şi pe deplin viziunea propusă de F. de Saussure. Chiar dacă la sfârşitul anilor ’70, disciplinele respective se vor distanţa de „mirajul lingvistic”[3], poststructuraliştii francezi vor continua să-şi organizeze teoriile în jurul metaforelor provenite din ştiinţa limbajului.

Aşadar, cum se explică din perspectiva prezentului implicaţiile extraordinare ale *Cursului de lingvistică generală?* Care au fost strategiile succesului pe care l-a repurtat?

---

[1] Cf. Maurice Leroy, *Les grands courants de la linguistique moderne*, Bruxelles, 1964, p. 64: „cette œuvre publiée dans des conditions aussi insolites, allait séduire par son élégance géométrique et s’imposer dès les années vingt pour devenir la clé de voûte des réflexions sur le langage et être l’inspiratrice principale des travaux de linguistique générale”.

[2] Cf. E. Coşeriu, *Lecţii de lingvistică generală*. Traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, Chişinău, 2000.

[3] T. Pavel, *Mirajul lingvistic. Eseu asupra modernizării intelectuale*. Traducere din franceză de Mioara Tapalagă, Bucureşti, 1991.

La data publicării sale, în 1916, pe baza notiţelor luate la curs de către foştii studenţi ai lui F. de Saussure, Ch. Bally şi A. Sechehaye, *Cursul* a suscitat deopotrivă admiraţie şi critici violente. Austriacul H. Schuchardt îi reproşa autorului caracterul rigid al dihotomiilor pe care le stabilise, rusul D. Vvedenskij îl critica pentru suportul „burghez" al ideologiei sale implicite... În spaţiul nostru românesc Vasile Bogrea consemna această apariţie editorială într-o recenzie publicată chiar în „Dacoromania" (1921), având certitudinea unei opere de excepţie. Revelaţia sau, dimpotrivă, furia pe care a produs-o în mediile culturale şi, în special, lingvistice din diferite ţări au aceeaşi explicaţie: *Cursul* a marcat o ruptură iremediabilă cu tradiţia ştiinţifică imediat anterioară, articulându-se ca o reacţie decisivă împotriva atomismului secolului al XIX-lea, în special împotriva ideologiei „neogramaticilor" – forma pe care evoluţionismul şi pozitivismul o dobândise în lingvistică –, Saussure oferind o viziune înnoitoare, s e m i o t i c ă asupra limbii. În contextul cultural mai larg al reacţiei generale antipozitiviste, cartea lui Saussure se ralia esteticii lui Croce, «intuiţionismului» sau «vitalismului» lui Bergson şi fenomenologiei lui Husserl, convergând spre un discurs nou, modernizator. Într-o aproximare generală, se poate afirma deci că această operă a imprimat un caracter teoretic, aproape filozofic, lingvisticii moderne: faptele de limbă nu mai sunt examinate separat, ci sunt interpretate dintr-o perspectivă nouă – prin prisma conceptelor de *sistem, structură, relaţie, opoziţie*. Astfel, atomismul anterior e substituit în mod programatic printr-o abordare sistemică, în care valoarea unei entităţi este determinată integral de poziţia sa într-un sistem.

Manifestul fonologic pe care aveau să-l prezinte R. Jakobson şi N. Trubetzkoy la Primul Congres Internaţional al Lingviştilor (Haga, 1928) pornea tocmai de la premisa saussuriană că limba e un sistem de semne şi se baza pe distincţiile stabilite în *Curs*. Aceasta a însemnat actul oficial de naştere a structuralismului şi a impulsionat organizarea altor centre: şcoala de la Geneva, constituită în jurul discipolilor lui F. de Saussure, cea de la Copenhaga, numită şi glosematică, şcoala engleză şi cea rusă. Reprezentanţii acestor orientări au rediscutat tezele centrale conţinute în *Cursul* lui F. de Saussure, contribuind la clădirea edificiului extrem de complex al structuralismului, focalizat pe descrierea sistemelor (a limbilor istorice sau naturale).

Dar dincolo de impactul pe care această carte l-a avut în lingvistică – recunoscut astăzi de toţi cei care se dedică studiului limbilor –, trebuie menţionate repercusiunile sale în domeniul culturii, respectiv al ştiinţelor umaniste. În acest context două momente din *Curs* ni se par extrem de relevante: (1) încadrarea lingvisticii în semiologie şi, în consecinţă, postularea unei ştiinţe generale a semnelor; (2) definirea particularităţii semnului lingvistic. Astfel, pornind de la problema circumscrierii obiectului de studiu, F. de Saussure situează lingvistica în cadrul unei ştiinţe mai vaste, care ar studia *viaţa semnelor în sânul vieţii sociale*: „Dacă vrem să descoperim adevărata natură a limbii, trebuie mai întâi să o abordăm în ceea ce are în comun cu toate celelalte sisteme de acelaşi ordin" (p. 42). Surprinzând aspectul semiotic al limbajului, F. de Saussure constată că el poate fi întâlnit şi în riturile simbolice şi în alfabetul surdomuţilor: „Limba este un sistem de semne ce exprimă idei şi, prin aceasta, ea este comparabilă cu scrisul, cu alfabetul surdomuţilor, cu riturile simbolice, cu formele de politeţe, cu semnalele militare etc. Numai că ea este cel mai important dintre aceste sisteme" (p. 41). Lingvistica fiind, deci, partea centrală a acestei ştiinţe, are drept obiectiv definirea a ceea ce face din limbă un sistem special în ansamblul faptelor semiologice.

În linia demonstraţiei sale riguroase, Saussure se focalizează asupra specificului semnului lingvistic. Criticând opinia curentă, dar greşită, conform căreia limba ar fi o nomenclatură, lingvistul genevez insistă asupra faptului că „semnul lingvistic nu uneşte un lucru şi un nume, ci un concept şi o imagine acustică" (p. 87). Pentru a evita ambiguitatea, el va desemna cele trei noţiuni prin cuvinte ce se implică reciproc: „Propunem să păstrăm cuvântul *semn* pentru a desemna totalul, şi să înlocuim *conceptul* şi *imaginea acustică* prin *semnificat* şi, respectiv, *semnificant;* aceşti ultimi termeni au avantajul de a marca opoziţia care îi separă fie între ei, fie de totalul din care fac parte" (p. 86). Definind astfel *semnul* lingvistic, Saussure îi stabileşte particularitatea sa fundamentală: „legătura ce uneşte semnificantul de semnificat este arbitrară sau, pentru că înţelegem prin semn întregul ce

rezultă din asocierea unui semnificant cu un semnificat, putem spune, mai simplu, că *semnul lingvistic este arbitrar*” (p. 87). În acest context, el respinge ideea unui conţinut preexistent: nimic nu e distinct înainte de apariţia limbii (Saussure îl reia aici pe Humboldt). Trebuie să deducem de aici că toate celelalte sisteme de semne nu pot fi gândite decât după apariţia limbii, întrucât chiar gândirea care le întemeiază nu poate opera fără semne lingvistice: „Filosofii şi lingviştii au fost întotdeauna de acord că, fără ajutorul semnelor, am fi incapabili să distingem două idei în mod clar şi constant. Luată în sine, gândirea este ca o nebuloasă în care nimic nu este delimitat în mod necesar. Nu există idei prestabilite şi nimic nu e distinct înainte de apariţia limbii” (p. 126).

În cadrul circumscrierii limbii ca sistem de semne, acestea, în viziunea lui Saussure, nu au o identitate materială, ci una relaţională. Se stabileşte aşadar principiul ideal al semiologiei: semnele sunt definibile numai în/şi prin sistem, prin funcţia pe care o au în acest sistem. În ansamblul semiotic, ceea ce dă specificitate semnului lingvistic este tocmai caracterul său arbitrar şi liniar, deoarece, spre deosebire de formele de politeţe – unde există o expresivitate naturală – şi de simboluri, care se bazează pe raporturi naturale cu lucrurile, în limbă nu există semne predeterminate şi motivate. Prin urmare, semnele lingvistice fiind în întregime arbitrare realizează cel mai bine idealul procedeului semiologic: acela de a funcţiona numai în sistem. Aşa explică Saussure faptul că limba este cel mai complex sistem de semne şi aşa lingvistica poate deveni patronul semiologiei. Anume aici se află originea credinţei de mai târziu că lingvistica ar putea oferi un cadru conceptual şi metodologic şi altor discipline ştiinţifice.

În concluzie, abordarea limbii din perspectivă semiologică a deschis posibilitatea unei ştiinţe lingvistice moderne. Deşi în această abordare F. de Saussure a cuprins numai sistemul unitar şi omogen, esenţial e că prin aceasta el a captat atenţia cercetătorilor pentru aspectul sincronic şi descriptiv al limbii. Acest aspect, însă, ţine de modul de organizare şi nu de esenţa limbajului ca act semnificativ, astfel încât toate distincţiile/achiziţiile metodologice care decurg din studiul limbii ca sistem de semne, inclusiv conceptele de *sincronie, diacronie, valoare, sintagmatic, asociativ* trebuie privite ca referindu-se numai la această latură şi permiţând o descriere a limbilor istorice numai sub aspect particular. Când ne concentrăm asupra opoziţiilor într-o limbă, punem în paranteze alte niveluri, deoarece „a fi structuralist înseamnă a fi ascet, a lăsa de o parte tot ce nu ţine de structuri”[4].

În final, salutăm opţiunea traducătoarei Irina Izverna Tarabac, implicit şi a editurii Polirom, pentru ediţia critică a lui Tullio de Mauro, considerată drept o ediţie de referinţă. Remarcăm faptul că traducerea este fidelă şi fluentă, iar cartea arată impecabil din punct de vedere poligrafic. Totuşi, credem că termenul de „comoară” (p. 39), preferat de traducătoare pentru fr. *trésor* nu redă aspectul de virtualitate (a sistemului); în acest sens mai adecvat ni se pare termenul *tezaur*. Tot astfel, considerăm preferabil termenul de *relaţie* celui de „raport” folosit în traducere, în special în sintagmele *relaţii sintagmatice* şi *relaţii asociative*, de altfel încetăţenit deja în lingvistica românească (cf. *Tratatul de lingvistică generală*, capitolul *Relaţiile dintre unităţile limbii*, Bucureşti, 1971, p. 232).

EUGENIA BOJOGA
Universitatea „Babeş-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea 31

[4] Cf. E. Coseriu, „*Au-delà du structuralisme*”, în „Linguistica e letteratura”, VII, 1982, 1-2, Pisa, p. 9–16.